

УДК 349.2

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.03.84>

ЗАГАЛЬНІ ТА СПЕЦІАЛЬНІ ЗАВДАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ СУДДІВ В УКРАЇНІ

Барсук М.А.,

кандидат юридичних наук

Барсук М.А. Загальні та спеціальні завдання соціального захисту суддів в Україні.

В статті уточнюється наукова думка щодо актуального змісту загальних і спеціальних завдань соціального захисту суддів в Україні. Завданнями соціального захисту суддів загалом постають конкретні дії, котрі: по-перше, здійснюються суб'єктом, зобов'язаним забезпечувати соціальну безпеку суддів через заходи соціального захисту; по-друге, спрямовані на створення умов соціально безпечного буття суддів (суддів у відставці, їх сім'ї), наслідком чого є досягнення мети такого захисту. На основі аналізу різних підходів вчених до розуміння основних завдань соціального захисту встановлено, що основні завдання соціального захисту суддів в Україні поділяються на загальні та спеціальні завдання. Загальні завдання соціального захисту суддів впливають із самих завдань соціального захисту людини і громадянина в Україні, враховуючи людську природу особи, що займає посаду судді, а отже характеризується вразливістю, які можуть впливати на людину, як таку. Серед таких завдань: забезпечення сталого та такого, що відповідає критеріям соціальної безпеки, соціально-економічного становища суддів; забезпечення адаптивного та такого, що відповідає критеріям соціальної безпеки, становища суддів за рахунок забезпечення їх прожитковим мінімумом у відповідності до їх потреб, а також сучасного соціально-економічного розвитку України; надання матеріальної допомоги суддям, які мають в ній потребу, а також надання соціальної допомоги суддям, котрі опинились у складних життєвих ситуаціях та ін. Спеціальні завдання соціального захисту суддів, які відображають перелік завдань забезпечення соціальної безпеки працівників (зокрема, державних службовців) заходами соціального захисту. До таких завдань можна віднести, зокрема: забезпечення гідних умов праці суддів; компенсування встановлених в адміністративному законодавстві обмежень і заборон, які обумовлюють соціальні ризики для суддів; забезпечення суддів високою, регулярною суддівською винагородою; підвищення престижу суддівської посади; стимулювання професійного зростання суддів; забезпечення гармонійної стабільності

кар'єри судді. У висновках статті узагальнюють результати наукової розвідки.

Ключові слова: гідна праця, завдання, соціальна безпека, соціальний захист, соціальні ризики, суддя.

Barsuk M. General and Special Tasks of Social Protection of Judges in Ukraine.

The article aims to provide a clear understanding of the general and special tasks involved in judges' social protection in Ukraine. In general, social protection encompasses specific actions carried out by entities responsible for ensuring judges' social security through protective measures. These actions are aimed at creating socially safe conditions for judges, including retired judges and their families. By analyzing different scholarly perspectives on the main tasks of social protection, the article establishes that judges' social protection tasks can be classified into general and special categories. The general tasks of social protection for judges stem from the broader tasks of social protection for individuals and citizens in Ukraine. This is done by considering the judicial position's vulnerability. These tasks include ensuring sustainable social security and socioeconomic status for judges, facilitating adaptive measures that meet social security criteria, such as providing a living wage aligned with their needs, and supporting Ukraine's socioeconomic development. Additionally, material assistance is offered to judges in need, and social support is extended to judges facing challenging life circumstances. On the other hand, judges' special tasks in social protection focus on fulfilling specific objectives to safeguard employees' social security (particularly civil servants) through appropriate protective measures. These tasks encompass ensuring decent working conditions for judges, compensating for restrictions and prohibitions prescribed by administrative legislation that pose social risks for judges, providing judges with regular and substantial remuneration, enhancing the prestige of the judicial profession, fostering professional growth opportunities for judges, and ensuring career stability. In conclusion, the article summarizes the scholarly exploration findings.

Key words: decent work, judge, social protection, social risks, social security, task.

Постановка проблеми. Соціальний захист суддів в Україні є особливим і невід'ємним аспектом соціального захисту працівників. Вказане пояснюється тим фактом, що судді – це працівники зі спеціальним трудовим статусом, адже вони: по-перше, законодавчо віднесені до професійних публічних службовців національної системи правосуддя; по-друге, виконують службові обов'язки, реалізація яких обумовлює здійсненні правосуддя у державі. При цьому слід мати на увазі, що соціальний захист суддів, характеризуючись низкою спільних (з працівниками у цілому) ознак, також має власні характерні риси, що обумовлено соціальними ризиками, які впливають на стан соціальної безпеки суддів в силу перебування їх на посаді судді. Ці ризики повинні комплексно враховуватись специфічною метою, завданнями та функціями соціального захисту відповідного кола працівників, що є питанням, якому ще не приділялась належна увага (з урахуванням поточних обставин дійсності, які загрожують базовим правам людини в Україні), а отже – становить ризик науково обґрунтованого здійснення реформи соціального захисту суддів. В рамках цієї статті розпочнемо вирішення цього складного наукового питання зі встановлення сутності та структури завдань соціального захисту суддів в Україні.

Аналіз наукової літератури та невирішені раніше питання. Хоча завдання соціального захисту суддів в Україні ще не були предметом окремого наукового дослідження, слід констатувати, що багатьма українськими вченими приділяється увага проблематиці змісту завдань соціального захисту працівників загалом, серед яких: З.В. Гбур [1], В.В. Безусий [2], І.В. Матюрін [3], О.В. Павліченко [4], В.М. Соколов [5], К.Г. Шаповал [6] та ін. науковці.

Відтак, **метою** статті є уточнення наукової думки щодо актуального розуміння змісту загальних і спеціальних завдань соціального захисту суддів в Україні. Для досягнення цієї мети виконуються наступні *завдання*: 1) сформулювати визначення поняття «завдання соціального захисту суддів в Україні»; 2) проаналізувати наявні підходи до класифікації видів основних завдань соціального захисту, на основі чого виокремити групи завдань соціального захисту суддів в Україні; 3) проаналізувати виокремлені завдання соціального захисту.

Виклад основного матеріалу. Завдання соціального захисту суддів загалом постають в якості комплексу конкретних дій, які: по-перше, здійснюються суб'єктом, зобов'язаним забезпечувати соціальну безпеку суддів через заходи соціального захисту; по-друге, спрямовані на створення умов соціально безпечного буття суддів (суддів у відставці, їх сім'ї), наслідком чого є досягнення мети такого захисту.

Схожої позиції з цього приводу дотримується також В.В. Безусий, з'ясовуючи сутність завдань соціального захисту держслужбовців. Науковець вказує на те, що такі завдання є «комплексом дій, що необхідно здійснити задля досягнення мети соціального захисту цієї категорії громадян України, зміст яких обумовлений характером соціальної політики держави та відображує сутність призначення соціальної держави» [2, с. 23]. При цьому, В.В. Безусий зазначає, що досягнення такої мети виявляється у: «забезпеченні основних соціальних прав державних службовців»; вільному розвитку держслужбовців; «реалізація ними їх здібностей як невід'ємної складової формування соціального і трудового потенціалу державної служби, забезпечення їх соціальної безпеки» [2, с. 23]. З вказаним слід погодитись, зробивши наступне застереження: в дійсності виконання певної дії (завдання соціального захисту) не засвідчує, що відносно конкретного суб'єкта досягнута мета його соціального захисту. Вказане пояснюється тим, що мета соціального захисту [див., напр.: 7–9] досягається лише тоді, коли виконуються усі завдання соціального захисту й виконання одного завдання не може виправданню ігнорування інших завдань такого захисту.

Окремо слід звернути увагу й на те, що вітчизняними науковцями робились множинні спроби окреслити конкретизований перелік завдань соціального захисту, як таких, так і перелік завдань соціального захисту певної групи суб'єктів, зокрема. Наприклад, на думку О.В. Павліченко завдання соціального захисту (на прикладі жінок) слід класифікувати на окремі групи, у відповідності до «критерію взаємодії суб'єкта, на якого спрямований соціальний захист, та держави можемо виокремити такі завдання соціального захисту жінок» [10, с. 94]. За цим критерієм першу групу завдань соціального захисту складають активні завдання, що «у цілях подолання соціальних ризиків потребують додаткових дій з боку суб'єкта, на якого поширюється соціальний захист, зокрема конкретної жінки» [10, с. 94]. Серед активних завдань вчена виокремлює «закріплення за жінкою робочого місця на період вагітності, встановлення обмежень щодо допуску жінок до важких та небезпечних робіт» [10, с. 94]. В якості другої групи таких завдань О.В. Павліченко називає пасивні завдання, що «спрямовані на подолання соціальних ризиків, здійснюються фактично без активної участі жінки» [10, с. 95]. Цими завданнями охоплено, наприклад, «встановлення пенсійних виплат, виплат, пов'язаних із народженням дитини» [10, с. 95].

Іншої позиції з цього приводу дотримується В.В. Безусий. На його думку, залежно від спрямованості завдань соціального захисту соціального захисту держслужбовців, вони поділяються на: загальні завдання, які «спрямовані на соці-

альний захист соціально-економічних та культурних прав державних службовців як громадян України» [2, с. 26]; спеціальні завдання, котрі «спрямовані на соціальний захист їх як осіб із специфічним правовим статусом» [2, с. 26]. Схожого висновку доходить також український вчений і суддя В.М. Соколов, досліджуючи структуру завдань соціальної безпеки (на прикладі соціальної безпеки державних службовців). На його думку такі завдання слід поділяти на дві групи, а саме: «на загальні, що діють комплексно та щодо кожної із дій, яка проводиться в межах її підтримання, та на спеціальні, які відображають специфіку соціальної безпеки державних службовців, але не володіють самостійністю щодо мети діяльності та використовуваних засобів» [5, с. 87]. Групу загальних завдань соціальної безпеки, на думку вченого, складають економічні, правові та соціально-культурні завдання, а групу спеціальних завдань – «зменшення диференціації; забезпечення всесуб'єктності соціального забезпечення; запобігання зловживанням» [5, с. 87].

У свою чергу М.Є. Хоружий і З.В. Гбур вважають, що основні завдання соціального захисту (на прикладі держслужбовців) виявляються у наступному: «у компенсації встановлених законом обмежень їх трудових прав за допомогою додаткової матеріальної підтримки; стимулювання бажання таких осіб виконувати важливі для держави трудові обов'язки; компенсація втрачених засобів до існування за обставин, передбачених законодавством; забезпечення стабільності кадрового складу у організаціях та установах державної служби» [1, с. 105]. В цілому погоджуючись із позицією вчених, зазначимо, що перелік завдань соціального захисту в дійсності є більш широким (що показово демонструє в своїх наукових напрацюваннях з цього приводу В.В. Безусий [2, с. 26-27]) і його слід поділяти на дві групи: загальні завдання; спеціальні завдання.

Отже, можемо дійти висновку, що завдання соціального захисту суддів в Україні умовно поділяються на такі групи:

1. Загальні завдання соціального захисту суддів в Україні, зокрема:

1) забезпечення сталого та такого, що відповідає критеріям соціальної безпеки, соціально-економічного становища суддів. На сьогоднішній день це завдання також повинно передбачати здійснення заходів у системі соціального захисту, що пом'якшують негативні наслідки війни для соціально-економічного добробуту суддів (суддів у відставці) та їх сімей, що дозволятиме суддям не відволікатись на соціально-економічні ризики їх (та їх сімей) соціально безпечного буття, а зосередитися на своїх судових обов'язках;

2) забезпечення адаптивного та такого, що відповідає критеріям соціальної безпеки, становища суддів за рахунок забезпечення їх про-

житковим мінімумом у відповідності до їх потреб (тобто, враховуючи особливості перебування на посаді судді), а також сучасного соціально-економічного розвитку України, ускладненого війною в нашій державі. Виконуючи це завдання держава повинна враховувати, що для забезпечення гідного (соціально безпечного) життя суддів (та їх сімей) вкрай необхідним є забезпечення відповідності їх винагороди їхнім потребам, а також поточним викликам соціальної безпеки, які можуть позначатись і на спроможності судді (членів сім'ї) виконувати власні фінансові зобов'язання. Справа у тому, що невиконання таких фінансових зобов'язань може створювати корупційні ризики, які підриватимуть основи соціальної безпеки судді та незалежність правосуддя;

3) надання матеріальної допомоги тим суддям, які в силу тих чи інших об'єктивних причин набувають в ній потреби, а також надання соціальної допомоги непрацездатним суддям та суддям, які опинились в інших ситуаціях, що розуміються в якості складних життєвих обставин. У цьому контексті слід мати на увазі, що серед суддів можуть бути, зокрема: судді, які мають інвалідність; судді, котрі є жертвами гендерного насилля та сімейного насилля; судді, що стали батьками дитини з інвалідністю; судді, що втратили житло через вимушене переселення з тимчасово окупованих територій або ж їх житло було зруйновано в результаті ракетних обстрілів у рамках збройної агресії тощо. Таким чином, це завдання сприяє «гуманізації» судді в «свідомості» держави, вказуючи на те, що суддя – це людина, якій властиві всі ті ж проблеми забезпечення соціальної безпеки, що і для інших людей (на додаток до цього – соціальні ризики, які обумовлені перебуванням на посаді судді);

4) визначення стандартів та підвищення якості й доступності соціальних послуг, а також умов надання таких послуг суддям. Це завдання покладає на державу обов'язок забезпечення юридичної визначеності, доступності, якості та ефективності надання соціальних послуг суддям. Ігнорування цього завдання нівелює значення соціального захисту суддів в якості гарантії соціальної безпеки таких працівників, а також гарантії їх незалежності та самостійності;

5) підвищення соціальних гарантій суддям та їх сім'ям шляхом зменшення негативного впливу на них соціально-економічних ризиків. Зокрема, держава повинна посилювати такі гарантії суддям, враховуючи, наприклад: поточну тенденцію знецінення національної валюти (приймаючи до уваги також наявний прогноз рівня інфляції); посилення непередбачуваності соціально-економічного майбутнього; збільшення ризиків пошкодження чи знищення майна як в результаті триваючої війни, так і в результаті протиправного бажання вплинути на суддів під час розгляду

ними «резонансних» справ щодо корупції у сфері, пов'язаній із системою національної безпеки (включаючи також і справи про розкрадання гуманітарної допомоги, перевищення повноважень працівниками митних органів тощо) та ін.;

6) проведення ефективної політики зайнятості та соціального страхування суддів. Вказане питання було актуальним і раніше у силу того факту, що в Україні використовувалась практика ігнорування обов'язку призначення суддів на посади, а сьогодні вказане питання актуалізоване тим фактом, що судді, котрі не припускають можливості колабораціонізму, не співпрацюють з окупаційною владою та залишаються без фактичної можливості виконувати суддівські повноваження;

7) створення достатніх умов для підтримки добробуту суддів, що досягається їх працею (суддівською роботою). Реалізуючи це завдання держава повинна формувати сприятливі (також інклюзивні) умови виконання суддівської роботи, що дозволить їм, з одного боку, підтримувати достатній рівень життя під час перебування на службі, а з іншого боку – реалізувати свій трудовий потенціал (шляхом забезпечення гідними умовами праці), маючи змогу до кар'єрного зростання (на основі професійних заслуг, досвіду роботи і належного визнання обов'язків), жити повноцінним життям, накопичуючи соціальний капітал;

8) забезпечення задоволення мінімальних потреб суддів у реалізації ними соціально-економічних та соціально-культурних прав. Соціальний захист суддів має включати забезпечення доступу суддів до якісної освіти, комплексного медичного обслуговування, можливостей оздоровлення, екологічної безпеки, особистої безпеки та інших основних потреб.

2. Спеціальні завдання соціального захисту суддів в Україні, а саме:

1) забезпечення гідних умов праці суддів. Для забезпечення ефективного функціонування судової влади в державі вкрай важливим є забезпечення суддів гідними умовами праці, яка серед іншого передбачає: встановлення справедливого графіка та режиму роботи (це стосується насамперед навантаження на суддів, яке повсякчас зростає у зв'язку із кадровою кризою та органічним збільшенням кількості позовів), запровадження демократичної форми управління в суді зокрема та в системі правосуддя загалом, що захищає суддів від негативних впливів, пов'язаних із виконанням службових обов'язків; створення сприятливого психологічного клімату в колективі суддів; вжиття заходів для захисту суддів від надмірного психологічного та іншого тиску, сприяючи сприятливому середовищу для їхнього професійного та особистого благополуччя;

2) забезпечення компенсації (насамперед додатковими заходами матеріального забезпечення) встановлених в адміністративному законодав-

стві обмежень і заборон, що стосуються можливостей реалізації трудових та інших особистих прав суддів. Хоча професійний юрист охоче погоджується на зазнання обмежень і заборон в результаті реалізації права на працю шляхом доступу до посади судді, вказане не може виправдати те, що такі обмеження і заборони не будуть компенсуватись державою в належній мірі (у тій мірі, в якій соціальні ризики та втрати, що обумовлюються обмеженнями та заборонами, не будуть врівноважені заходами соціального захисту). Як правило, соціальні ризики, обумовлені обмеженнями та заборонами, що застосовуються до суддів, державою компенсуються шляхом матеріальної підтримки суддів, яка може допомогти пом'якшити вплив цих ризиків;

3) забезпечення високого, регулярно виплачуваного грошового забезпечення, розміри якого мають залежати як від стажу та кваліфікації суддів, так і від результативного (ефективного, раціонального, ініціативного), а також добросовісного здійснення службово-трудої діяльності. Приймаючи до уваги кадрову кризу в системі правосуддя, яка також обумовлюється неналежним рівнем соціальної безпеки суддів, що спостерігався й до 2022 року, державі вкрай важливо для залучення та утримання кваліфікованих суддів в системі правосуддя забезпечити їм високими та регулярними заробітними платами (суддівською винагородою);

4) підвищення престижу суддівської посади. Забезпечення престижності посади судді є найважливішим завданням соціального захисту такого кола працівників, адже громадське сприйняття та повага до судової влади є вирішальними для того, щоб судді могли ефективно та незалежно виконувати свої обов'язки, не зазнаючи впливу соціальних ризиків, які обумовлюються неповагою громадськості до суду. У зв'язку із цим, державі необхідно докладати зусиль (наприклад, через громадські кампанії, освітні програми та просування прозорості та справедливої судової практики) для сприяння усвідомленню громадською важливості судової влади, роз'яснюванню громадськості її ролі та підкресленню чесності та професіоналізму суддів;

5) стимулювання професійного зростання суддів. Заходи соціального захисту суддів в Україні мають також сприяти заохоченню та збільшенню можливостей професійного розвитку таких працівників. Заохочення суддів до постійного вдосконалювання власних знань, а також навичок (наприклад, шляхом безперервного навчання та наявних освітніх програм) зумовлює покращення їхнього досвіду та формує належні умови для ефективного здійснення такими суддями правосуддя, а отже – сприяє стабільності трудових відносин за участю судді, визначеності їх майбутнього (так їх сімей) тощо;

б) забезпеченні гармонійної стабільності розвитку службової кар'єри судді шляхом створення службової перспективи, стабільності службово-трудова відносин за участю судді, підвищення рівня кваліфікації суддів. Соціальний захист суддів має сприяти прогнозованості професійного майбутнього судді, а щонайперше – можливостей кар'єрного зростання, коли у судді є такі потреби (чи коли у держави є така необхідність).

Висновки. Узагальнюючи викладене в статті зазначимо, що завдання соціального захисту суддів зводяться до низки конкретних дій, які повинен здійснювати відповідальний за соціальну безпеку суддів суб'єкт для забезпечення належного рівня їх безпеки шляхом здійснення різноманітних заходів соціального захисту. При цьому вказані завдання безпосередньо спрямовуються на створення умов, що сприяють соціально безпечному існуванню суддів, у тому числі суддів у відставці та їх сімей, зрештою досягаючи мети такого захисту. Ці завдання можна розділити на дві основні групи: загальні та спеціальні.

Загальні завдання соціального захисту суддів в Україні охоплюють, по-перше, забезпечення стабільного соціально-економічного становища суддів, що відповідає критеріям соціальної захищеності. Це передбачає забезпечення адаптивного та соціально захищеного становища суддів шляхом пропозиції прожиткового мінімуму відповідно до їхніх потреб та поточного соціально-економічного стану країни, який ще більше ускладнюється війною, що триває в Україні. По-друге, надання матеріальної допомоги суддям, які опинилися в складних життєвих обставинах. По-третє, встановлення стандартів та підвищення якості та доступності соціальних послуг, що надаються суддям. По-четверте, підвищення соціальних гарантій для суддів (та їх сімей) шляхом пом'якшення негативного впливу соціально-економічних ризиків. По-п'яте, впровадження ефективної політики реальної зайнятості та соціального страхування суддів. По-шосте, створення сприятливих умов для підтримки добробуту суддів через їх суддівську роботу. По-сьоме, забезпечення можливостей реалізації суддями соціально-економічних та соціально-культурних прав.

Що ж стосується спеціальних завдань соціального захисту суддів в Україні, то до них, по-перше, слід віднести забезпечення гідних умов праці суддів та підвищення престижу посади судді.

По-друге, надання компенсацій за соціальні ризики та втрати, яких зазнають судді у результаті дотримання обмежень і заборон, які на них поширюються в силу перебування на посаді судді. По-третє, забезпечення високого та регулярно матеріального забезпечення, яке враховує як стаж, кваліфікацію суддів, так і ефективно та етично виконання ними службових обов'язків. По-четверте, сприяння професійному зростанню суддів та підтриманню гармонійної стабільності їх службової кар'єри шляхом створення кар'єрних перспектив, забезпечення стабільності в трудових відносинах, підвищення рівня кваліфікації суддів.

Список використаних джерел

1. Хоружий М.Є., Гбур З.В. Соціальний захист державного службовця. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 13-14. С. 103–109.
2. Безусий В.В. Завдання соціального захисту державних службовців. *Соціальне право*. 2019. № 2. С. 21–27.
3. Матюрін І.В. Цілі та завдання соціального захисту військовослужбовців в умовах реформування Збройних Сил та правоохоронних органів України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 23. С. 124–129.
4. Павліченко О.В. Завдання соціального захисту жінок в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 9. С. 76–85.
5. Соколов В.М. Завдання соціальної безпеки державних службовців. *Юридична наука*. 2020. № 10 (112). С. 84–92. doi:10.32844/2222-5374-2020-112-10.11.
6. Шаповал К.Г. Завдання соціального захисту державних службовців. *Соціальне право*. 2021. № 1. С. 68–73.
7. Безусий В.В. Мета соціального захисту державних службовців. *Соціальне право*. 2018. № 3. С. 80–84.
8. Павліченко О.В. Мета соціального захисту жінок-працівниць Держпродспоживслужби. *Соціальне право*. 2021. № 2. С. 63–69.
9. Соколов В.М. Мета соціальної безпеки державних службовців. *Юридична наука*. 2020. № 9 (111). С. 232–237. doi:10.32844/2222-5374-2020-111-9.29.
10. Павліченко О.В. Доктрина соціального захисту жінок в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.05. Київ, 2020. 392 с.